

Романовська Ю.А.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1099-0787>*

Romanovska Yuliia

*Vinnitsa Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics*

Страпачук Л.В.

*студентка,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Strapachuk Lily

*Vinnitsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics*

ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ

THE INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто підходи до трактування категорії «тіньова економіка», що викликає різноманіття підходів до оцінювання впливу тіньової економіки на соціально-економічний розвиток України. Досліджено індекс тіннізації економічної сфери у взаємозв'язку з індексом інфляції та рівнем дефіциту державного бюджету. Виокремлено чинники, що призвели до тіннізації економіки та зумовили зростання частки тіньового сектору в економіці України. Визначено основні складники тіньової зайнятості населення. Досліджено, що видатки державного бюджету зростають занадто повільно, що свідчить про високий рівень тіннізації економіки в умовах значного рівня інфляції. У роботі обґрунтовано причини зростання тіньової економіки та визначено основні заходи щодо зменшення тіньової зайнятості, проявами якої виступає деформація соціальних та економічних інституцій держави.

Ключові слова: тіньова економічна діяльність, єдиний соціальний внесок, рівень безробіття, проблема тіньової зайнятості, безробіття.

Постановка проблеми. Тіннізація української економіки є одним із проблемних аспек-

тів сучасного соціально-економічного розвитку нашої держави. За останні роки обсяги тіньової економіки в нашій країні постійно зростають і досягли значущих масштабів, що негативно впливає на всі сфери життя українського суспільства та ставить під загрозу всю легальну економіку держави. Поняття «тіньова економіка» є об'єктом наукового дослідження не лише фахівців у сфері економіки, а й у таких галузях, як юриспруденція, психологія, соціологія тощо. Відповідно, питання дослідження тіннізації економіки є особливо актуальним в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема існування тіньових процесів в економіці в умовах глобалізації стає актуальною для країн світу як загалом, так і для національних економік, зокрема для її регіонів. У світовій економічній системі спостерігається загрозлива тенденція – прискорене зростання неформального сектору порівняно з офіційною економікою, яке характерне для всіх регіонів, але особливо помітне в умовах коронакризи.

Вивченню тіньової економіки присвячують свої праці багато вчених-економістів та публіцистів, зокрема З.С. Варналій, О.М. Коркоц, М.В. Фоміна, А.В. Базилюк, М.Ю. Бездольний та ін. Г.М. Юрчик, І.В. Тютюник, Н.А. Антонюк та Н.В. Котенко провели дослідження масштабів, факторів та соціально-економічних наслідків тінізації зайнятості та заробітної плати в Україні. Значний внесок у дослідження проблематики детінізації економіки здійснили І.І. Мазур, Т.А. Ламанова, Т.М. Завора, А.С. Супруненко, які досліджували специфіку тінізації економіки на регіональному рівні. О.З. Уголькова та М.М. Удимович у своїх наукових роботах здійснили оцінювання стану тіньової економіки держави й виявили чинники, що впливають на детінізацію економіки у цілому.

Окремі питання щодо сутнісної характеристики неформальної економіки та дослідження певних заходів щодо зменшення цього негативного явища досліджувалися в роботах Н.Р. Гураль, С.Ю. Барсукової, Ю.Т. Киселевої, Ю. Мушинської, Л. Ткаченко, М.М. Ткачова. Розроблені зазначеними вченими загальнотеоретичні підходи до створення та розвитку такого сектору економіки становлять важливе підґрунтя для вдосконалення практичних засад у процесі звуження частини неформальної економіки в офіційному секторі.

У цілому механізми детінізації економіки в контексті глобалізації розвитку світу аналізують і закордонні фахівці, такі як Г. Херварц, Э. Тафенау, Ф. Шнайдер. У даних дослідженнях доведено, що не існує уніфікованої методології та інструментарію державного регулювання процесів детінізації на національному рівні. Таким чином, виникає необхідність подальших досліджень особливостей механізмів детінізації доходів на світовому та національному рівнях.

Зазначені підходи науковців доводять актуальність дослідження питань інструментарію щодо впливу тінізації економіки на показники соціально-економічного розвитку країни. Виклики сьогодення, у тому числі коронакриза, вимагають більш глибокого дослідження ключових аспектів тіньової сфери економіки, що дасть змогу визна-

чити перспективні напрями її подолання. Досліджуючи чинники, що спонукають виникнення і подальший розвиток тіньового сектору економіки можливо не лише керувати такими процесами, як зменшення його впливу на розвиток офіційної економіки, а й попереджувати його формування.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні реальністю практично кожної національної економіки є та обставина, що певну частку в ній займає так звана тіньова економічна діяльність. Головними передумовами економічної нестабільності як підґрунтя тінізації в країні є недосконалі структурні реформи, нерівні умови конкуренції, відсутність ринку цінних паперів та закритий доступ до міжнародного ринку запозичень, несприятливій схемі ввезення товарів.

У зв'язку з пандемією COVID-19 відбулися суттєві зміни в економіці України, яка вже була у нестабільному стані. Було введено надзвичайний стан, запроваджено санітарно-епідеміологічні заходи, а саме карантинні зони, контроль температури тіла, носіння захисних масок у місцях загального користування; встановлено окремі обмеження щодо пересування між країнами та всередині країн; достатньо посилена роль державного управління в умовах надзвичайних ситуацій; встановлено обмеження щодо ведення трудової діяльності; опановано дистанційні форми праці та освіти. Такі вимушені кроки стали причиною уповільнення економічного розвитку в Україні. Поширення пандемії та ускладнення умов економічної діяльності, сформовані внаслідок запровадження вимушених обмежувальних заходів, призвели до зростання тіньової економіки в Україні.

Фахівці пропонують такі підходи до терміна «тіньова економіка», як [1–3; 5–7]:

- неформальна, нелегальна, неофіційна, паралельна, незадекларована, прихована, чорна;
- діяльність, суб'єкти якої уникають офіційного обліку та сплати податків;
- заборонена законом економічна діяльність працівників офіційної економіки, яка призводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу;

– сукупність протиправних та неврахованих видів економічної діяльності, є джерелом одержання «брудних» коштів тощо.

Значна кількість існуючих трактувань свідчить про те, що немає єдиного визначення сутності тінізації, що викликає, відповідно, різноманіття підходів до дослідження та оцінювання впливу тіньової економіки на соціально-економічний розвиток України.

Якщо дивитися через призму поглядів суспільства, то тіньова економіка не виробляє жодних нових благ: вигодами від сегменту тіньової економіки користуються одні люди за рахунок утрат, які несе інша категорія громадян.

За розрахунками експертів [11–17] виявлено зростання тіньової економіки. Запроваджені обмежувальні заходи в умовах пандемії вплинули на зменшення ділової активності (як усередині країни, так і поза її межами) і, відповідно, суттєве зростання збитків в економіці. За таких умов прагнення бізнесу зменшити ризики щодо втрати ресурсів в умовах високої невизначеності є природним. Разом із тим зростання рівня тіньової економіки за підсумком дев'яти місяців 2020 р. є меншим порівняно зі зростанням її рівня за підсумком попередніх кризових періодів (зокрема, кризи 2014 р.). Це свідчить, по-перше, про особливу природу і характер коронакризи, не схожі з кризами попередніх періодів; по-друге, про обмежені можливості нового характеру кризи (насамперед, пригніченої суспільної активності) розширювати тіньові операції [15].

За попередніми розрахунками Мінекономіки, рівень тіні у січні-вересні 2020 р. становив 31% від обсягу офіційного ВВП, що на 3 в. п. більше за показник січня-вересня 2019 р. [8].

Рівень інфляції є одним із показників, що віддзеркалює стабільність суспільно-економічних відносин у державі. В Україні сьогодні індекс інфляції не є стабільним, але за останні роки має тенденцію до зниження (табл. 1).

Одним із показників, що відображає стабільність соціально-економічного розвитку країни, виступає дефіцит державного бюджету. Починаючи з 2017 р. відбувається щорічне його зменшення, що виступає підґрунтям скорочення рівня тінізації економіки (табл. 1).

Показник тінізації економіки залежить від економічних процесів, які відбуваються в державі, незважаючи на їх негативне забарвлення. Наприклад, інфляція, яка є однією з причин дефіциту державного бюджету. Наведені дані, доводять, що індекс інфляції пов'язаний із рівнем тіньової економіки, адже чим він вище, тим більший показник тінізації. Для того аби зменшити рівень інфляції в державі, потрібно налагодити механізм раціонального розподілу видатків державного бюджету та запобігти дефіциту бюджету, тоді вдасться і зменшити рівень тіньової економіки. Згідно з наведеними даними за 2019 р., показник тінізації порівняно з попередніми роками скоротився, тобто уряд реалізує заходи щодо стабілізації соціально-економічного захисту населення в умовах виходу з коронакризи.

Розглядаючи чинники, що призвели до тінізації економіки, варто відзначити наявність об'єктивних та спричинених коронакризою. Так, в умовах COVID-19 у торгівлі обмеженою була можливість для реалізації товарів на неорганізованих майданчиках. Серед споживачів електроенергії (через падіння світової економіки темпами, які

Таблиця 1

Динаміка індексів тінізації, інфляції економіки та дефіциту державного бюджету

Роки	Показник тінізації економіки	Індекс інфляції	Темпи приросту/зниження рівня реального ВВП	Дефіцит Державного бюджету України (у % до ВВП)
2015	40%	43,3	-9,8%	2,3%
2016	35%	12,4	2,4%	2,9%
2017	32%	13,7	2,5%	1,6%
2018	31%	9,8	3,4%	1,7%
2019	28%	4,1	3,2%	1,8%

Джерело: розроблено за даними [8; 9]

експерти МВФ оцінюють на рівні не менше 3,3%, та інвестиційну паузу, зумовлену значною невизначеністю) вищими темпами, ніж у середньому ВВП, скоротилися обсяги саме у галузях – найбільших споживачах енергії (зокрема, переробної промисловості).

Більшість видів економічної діяльності (ВЕД) показала тенденцію до збільшення рівня тіньової економіки на тлі зростання обсягу збитків підприємств цих ВЕД за підсумком дев'яти місяців 2020 р. (порівняно з відповідним періодом 2019 р.), отриманих в умовах вимушеного обмеження їхньої виробничої активності (табл. 2).

Найбільше частка тіньового сектору зросла у ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» (на 22 в. п., до 54% від обсягу ВДВ у ВЕД), у добувній промисловості і розробленні кар'єрів (на 16 в. п., до 39%), у ВЕД «Операції з нерухомим майном» (на 14 в. п., до 44%).

Отже, мінливість ситуації щодо поширення COVID-19 як в Україні, так і у світі значно обмежує легальну економічну активність підприємств галузі та негативно позначається на фінансових результатах їхньої діяльності. Збільшення рівня тіньового сектору у добувній промисловості і розробленні кар'єрів до 39% також має певні об'єктивні причини, адже є наслідком зростання обсягу збитків підприємств галузі (у 5,9 рази, до 23,0 млрд грн у січні-вересні 2020 р.), сформованих в умовах скорочення обсягу видобутку вугілля за високих його запасів та низької ділової активності металургійних підприємств на внутрішньому ринку та ін.

У ВЕД «Операції з нерухомим майном» частка тіньового сектору збільшилася,

що здебільшого є об'єктивним наслідком зростання обсягу збитків підприємств ВЕД у 11,9 рази (до 13,4 млрд грн у січні-вересні 2020 р.), отриманих через низький попит на послуги ВЕД в умовах дії карантинних обмежень.

У ВЕД «Фінансова та страхова діяльність» зафіксовано тенденцію до зменшення рівня тіньової економіки (на 4 в. п., до 27% від обсягу валової доданої вартості у ВЕД) на тлі збереження фінансової стабільності в економіці та доволі високої стійкості попиту на банківські послуги (в умовах розширення урядом державної програми «Доступні кредити 5–7–9%» із метою компенсації фінансових утрат малого та середнього підприємництва (МСП) у період вимушеного простою та розширення доступу МСП до дешевих фінансових ресурсів). При цьому джерелами прибутку банківського сектору у звітному періоді були, насамперед, переоцінка фінансових інструментів та чисті процентні доходи. Зменшення рівня тіньової економіки показав також ВЕД «Сільське, лісове та рибне господарство», що зумовлено скороченням кількості збиткових підприємств (на 14,3 в. п. порівняно з відповідним періодом 2019 р., до 35,7% від загальної кількості підприємств галузі за підсумком дев'яти місяців 2020 р.), досягнутим переважно завдяки поступовому відновленню зовнішнього попиту, зокрема на м'ясо птиці.

Суб'єкти господарювання, які функціонують у тіньовій сфері, мають значно більше конкурентних переваг і набагато вищу ефективність діяльності, ніж легально працюючий бізнес. У результаті такі підприємства є перешкодою надходження коштів до бюджету.

Таблиця 2

Рівень тіньової економіки за видами економічної діяльності, % від обсягу офіційного ВВП

Вид економічної діяльності	2019	2020	Темп зростання
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	32%	54%	+22%
Операції з нерухомим майном	30%	44%	+15%
Добувна промисловість	23%	39%	+16%
Переробна промисловість	21%	32%	+11%
Будівництво	21%	31%	+10%
Сільське, лісове та рибне господарство	32%	30%	-2%
Фінансова та страхова діяльність	31%	27%	-4%
Оптова та роздрібна торгівля	15%	26%	+11%

Джерело: розроблено за даними [8; 14; 15]

тів усіх рівнів країни і, як наслідок, негативно впливають на соціально-економічний розвиток узагалі.

Функціонування тіньової економіки в країні є досить негативним явищем, це пов'язано з тим, що доходи суб'єктів господарювання у тіньовому секторі не реєструються на державному рівні, а отже, не оподатковуються. Ухилення від оподаткування здійснюється економічними суб'єктами різними способами: використання корумпованого складника в системі контролюючих органів, створення різних фіктивних схем, у тому числі реєстрація бізнесу в офшорних зонах, та ін. Наслідком такого ухилення є фактичне зниження доходів бюджетів усіх рівнів, що, своєю чергою, призводить до негативного впливу на економіку країни загалом [17, с. 475].

Приховування доходів від оподаткування як наслідок дії тіньової економіки посилює диференціацію доходів між усіма верствами населення. У результаті нездорової конкуренції обсяги виробленої продукції та послуг у галузях легальної економіки зменшуються, що також викликає падіння офіційних доходів суб'єктів господарювання і, як наслідок, зниження податкових надходжень. Тіньова економіка негативно впливає на формування державних та муні-

ципальних фінансів, на формування доходних і витратних статей місцевих та державного бюджетів.

Протягом останніх років видатки державного бюджету зростають занадто повільно, що свідчить про високий рівень тінізації економіки в умовах значного рівня інфляції і, відповідно, негативно впливає на соціально-економічну захищеність суспільства. Бюджетні видатки перебувають у тісному взаємозв'язку з державною політикою, що дає змогу державі за допомогою заходів реформування відповідних сфер стримувати рівень тінізації економіки (табл. 3).

Основними складниками тіньової зайнятості є три види ухилення від сплати податків: приховування доходу від бізнесу, приховування реальної кількості найманих працівників, а також приховування реальних розмірів виплаченої зарплати або ж зарплата «у конвертах» [5, с. 265]. Найбільшу частку в тішовій економіці як у 2018 р., так і в 2017 р. становить приховування доходу від бізнесу, хоча його частка зменшилася з 60,2% до 56,7%. Наступна за величиною – приховування кількості працівників, її частка залишалася майже незмінною у 2017 та 2018 рр. Третій складник – приховування виплаченої зарплати, становить найменшу частку серед складни-

Таблиця 3

Видатки державного бюджету України за 2016–2020 рр. (млн грн)

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	Темп приросту 2020 р. до 2016 р.
Усього	684743,4	839243,7	985842,0	1072891,5	1288016,7	0,88%
Загальнодержавні функції	173980,0	142446,9	162949,9	168206,5	163849,4	-0,06%
Обслуговування державного боргу	95794,2	110456,1	115431,2	119247,6	119718,8	0,25%
Оборона	59348,9	74346,2	97024,0	106627,7	120374,1	1,02%
Громадський порядок, безпека, судова влада	71671,1	87845,0	116875,6	140151,2	157672,5	1,2%
Економічна діяльність	31412,3	47000,1	63600,7	72365,1	168889,0	4,4%
Охорона навколишнього середовища	4771,6	4739,9	5241,2	6316,2	6636,8	0,4%
Житлово-комунальне господарство	12,5	16,9	296,9	108,0	88,5	6,08%
Охорона здоров'я	12456,3	16729,1	22617,9	38561,6	124925,3	9,02%
Духовний та фізичний розвиток	4958,9	7898,1	10107,1	9967,0	9826,4	0,9%
Освіта	34825,4	41140,2	44323,4	51657,6	52857,3	4,7%
Соціальний захист та соціальне забезпечення	151965,5	144478,3	163865,6	218628,6	322720,3	1,1%
Соціальний захист пенсіонерів	142586,2	133458,6	150091,0	182270,1	202280,4	0,4%
Міжбюджетні трансферти	195395,3	272602,9	298939,7	260302,0	160177,1	-0,2%

Джерело: розроблено за даними [8; 9]

ків тіньової економіки, та порівняно з двома іншими її частка значно зростає – з 18,3% у 2017 р. до 21,4% у 2018 р. [14].

Окреслені сфери ведуть до формування тіньового капіталу і спричиняють появу тіньових схем між роботодавцями та працівниками, в яких працівники оголошуються офіційно безробітними, тоді як отримують заробітну плату «в конверті». Рівень безробіття зріс до 9,9% у 2021 р., що становить 1,6 млн осіб (рис. 1).

Причини зростання тіньової економіки можна класифікувати так:

1) економічні (пов'язані з економічною кризою й її наслідками);

2) соціальні (соціальна несправедливість, несправедливий розподіл доходів, порушення соціальних зобов'язань із боку держави, деградація соціально-психологічних орієнтирів тощо);

3) політичні (політична нестабільність, відсутність цілеспрямованої політики щодо впливу на конкретні прояви тіньової економіки, неефективна діяльність правоохоронних органів щодо боротьби та протидії тіньовій економіці тощо) [1, с. 32].

Тінізація економіки країни не лише викликає проблеми в економічній сфері, а й негативно впливає на соціальний розвиток суспільства. За великих обсягів тіньового сектору економіки суттєво зменшуються надходження до Пенсійного фонду, що не дає змоги реалізувати в повному обсязі соціальний захист незахищених верств населення через виплату пенсій та інших соціальних виплат (табл. 4).

Таким чином, простежується взаємозв'язок між зменшенням рівня тінізації економіки (табл. 1), збільшенням кількості платників ЄСВ та розміром сплати відповідних внесків (табл. 5). Детінізація економіки забезпечує громадянам право на соціальний захист у вигляді соціальних гарантій на випадок безробіття, тимчасової непрацездатності, нещасних випадків чи професійних захворювань під час офіційної праці, пенсійне забезпечення тощо.

Висновки і пропозиції. Тіньова зайнятість здійснює негативний вплив на соціально-економічний розвиток держави й її населення, проявами якої виступає деформація соціальних та економічних інституцій дер-

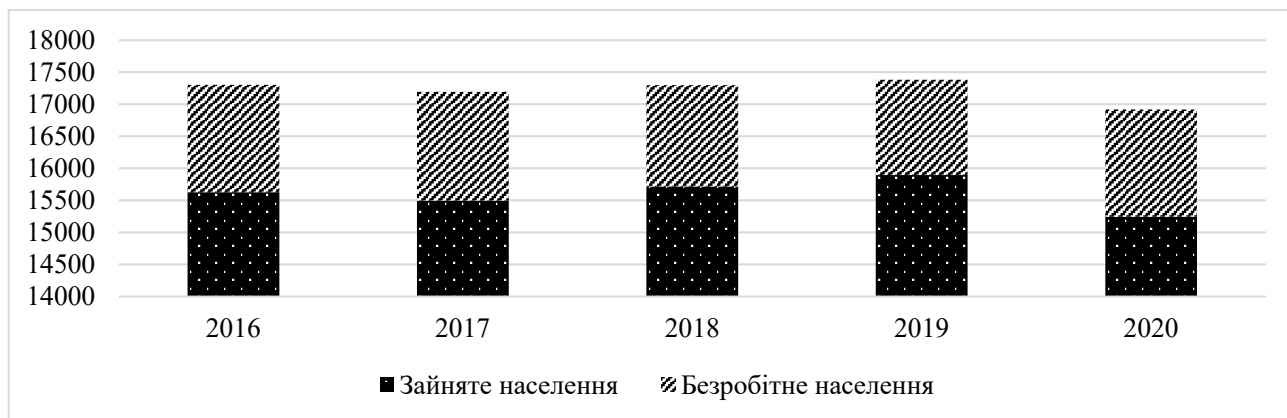

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні з 2016 по 2020 р.

Джерело: розроблено за даними [8; 9]

Таблиця 4

Сплата єдиного соціального внеску в період із 2017 по 2020 р.

Роки	Сплачена сума ЄСВ	Кількість платників
2017	1 млрд. 418 млн. 578,1 тис грн	124 тис
2018	3 млрд 805,2 млн грн	133 тис
2019	16 млн 613,7 тис грн	140,1 тис
2020	6 млрд 806 млн 411,6 тис грн	148 тис

Джерело: розроблено за даними [10]

Напрями детінізації зайнятості

Негативні наслідки тіньової зайнятості	Заходи щодо зменшення тіньової зайнятості
Соціальні: - зниження рівня соціальної захищеності населення; - формування «тіньової» моралі в суспільстві; - низький рівень життя населення тощо	- проведення масштабної і тривалої інформаційно-роз'яснювальної роботи у суспільстві щодо переваг зареєстрованої зайнятості; - забезпечити реалізацію системи економічних компенсаторів наслідків радикальних змін у соціально-економічній сфері. До них може відноситися гнучке регулювання органами місцевого самоврядування ставки єдиного податку для фізичних осіб – підприємців, платників другої групи, які сплачують єдиний податок з розрахунку мінімальної заробітної плати
Економічні: - зниження податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів (фіскальні втрати); - деформація бюджету; - зменшення надходжень до Пенсійного фонду; - зниження рівня інвестиційної привабливості країни; - нерівні, неконкурентні умови ведення бізнесу	- створити принципово новий орган у сфері протидії тіньовій зайнятості на базі робочих груп із питань легалізації зайнятості та заробітної плати, який здійснюватиме контроль у фінансовій, податковій, банківській і трудовій сферах; - спростити податкове законодавство та систему адміністрування податків; - установити заборони внесення змін до податкового законодавства протягом п'яти років. Даний захід створить умови для ефективного планування бізнес-циклу роботодавцями, а також унеможливить ухилення від сплати податків через недосконалість та нестабільність нормативної бази у фіскальній сфері
Політичні: - формування держави в державі; - криміналізація суспільства; - низька якість державних послуг тощо	- провести коригування діючої законодавчої бази в контексті введення норм протидії та запобігання тіньовій зайнятості; - дотримання законодавства у сфері найму та звільнення з одночасним усуненням дискримінаційних явищ та захистом прав працівника

Джерело: розроблено авторами

жави. Наявність тіньової економічної діяльності призводить до викривлення ринкового механізму, що породжує формування великого сектору тіньової зайнятості, яка сприяє витісненню офіційно працюючих із легальної економіки в тіньову сферу. У зв'язку із цим платників податків стає менше, зменшуються надходження до державного бюджету, внаслідок чого зменшуються виплати пенсій та соціальної допомоги. Для того щоб зменшити рівень тіньової зайнятості, потрібне суттєве реформування соціальної, економічної та політичної сфер розвитку суспільства.

Література:

1. Базилук А.В. Що таке тіньова економіка, причини виникнення та умови розвитку. *Профспілки України*. 2017. № 2. С. 37 с.
2. Бездольний М.Ю. Державно-правовий механізм протидії корупції. *Форум права*. 2018. № 2. С. 38–43.
3. Варналій З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. *Вісник Вінницького політехнічного інституту економіки та менеджменту*. 2018. № 1. С. 47–53.
4. Козаченко Г.В., Завора Т.М., Супруненко А.С. Оцінювання соціально-економічної безпеки Полтавської області. *Бізнес Інформ*. 2019. № 4–2019. С. 170–181.
5. Коркоц О.М. Практичні аспекти зменшення тіньового сектору економіки України. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2014. Вип. 264. С. 263–267.
6. Ламанова Т.А. Тіньова економіка: визначення, структура, методи оцінки. *Економіка, фінанси, право*. 2017. № 3. С. 22–26.
7. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика. Київ: Київський університет, 2018. С. 239.
8. Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki> (дата звернення: 15.05.2021).
9. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/financing-of-budget-expenditures> (дата звернення: 15.05.2021).
10. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/poslugi/splachuyu-yesv/platezhi-ta-poryadok-yih-splati/narahunannya-ta-splata-yedinogo-vnesku/> (дата звернення: 15.05.2021).
11. Романовська Ю.А. Стійкість бюджету урбогеосистеми в забезпеченні її соціально-економічної безпеки. *Бізнес Інформ*. 2020. № 2–2020. С. 398–406.
12. Семенов А.Ю., Бухтіарова А.Г. Вплив платіжних фінансових технологій на рівень тіньової економіки країни. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2020. Т. 25. Вип. 4. С. 103–110.
13. Серова І.А. Тіньова економіка: формування матриці спостережень. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 177–184.
14. Тіньова економіка в Україні. Результати дослідження 2019 року. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897> (дата звернення: 03.05.2021).
15. У січні-вересні 2020 року рівень тіньової економіки склав 31% від обсягу офіційного ВВП. URL: <https://mind.ua/news/20225116-u-sichni-veresni-2020-roku-riven-tinovoyi-ekonomiki-sklav-31-vid-obsyagu-ofitsijnogo-vvp> (дата звернення: 05.05.2021).

16. Уголькова О.З., Удимович М.М. Аналіз особливостей та сучасного стану тіньової економіки в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2020. Т. 4. № 1. С. 119–124.
17. Фоміна М.В. Корупційно-тіньові відносини: політекономічний аспект. *Економічний Нобелівський вісник*. 2019. № 1. С. 471–478.
18. Helmut Herwartz, Egle Tafenau & Friedrich Schneider. One Share Fits All? *Regional Variations in the Extent of the Shadow Economy in Europe, Regional Studies*. 2015. № 49:9. DOI: 10.1080/00343404.2013.848034.
19. Schneider F. Tax Losses due to Shadow Economy Activities in OECD Countries in 2017: website. URL: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2017/TaxLosses.Pdf>.

References:

1. Bazyliuk A.V. (2017) Shcho take tinova ekonomika, prychny vynyknennia ta umovy rozvytku [What is the shadow economy, causes and conditions of development]. *Profspilky Ukrainy*, no. 2, p. 37.
2. Bezdolnyi M.Yu. (2018) Derzhavno-pravovy mekhanizm protydii koruptsii [State and legal mechanism for combating corruption]. *Forum prava*, no. 2, pp. 38–43.
3. Varnalii Z.S. (2018) Teoretychni zasady detinizatsii ekonomiky Ukrainy. [Theoretical principles of de-shadowing of Ukraine's economy]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu ekonomika ta menedzhment*, no. 1, pp. 47–53.
4. Kozachenko H.V., Zavora T.M., Suprunenko A.S. (2019) Otsiniuvannia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky Poltavskoi oblasti [Assessment of socio-economic security of Poltava region]. *BIZNES INFORM*, no. 4, pp. 170–181.
5. Korkots O.M. (2018) Praktychni aspekty zmnshennia tinovoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Practical aspects of reducing the shadow sector of Ukraine's economy]. *Ekonomika problemy teorii ta praktyky*, no. 264, pp. 263–267.
6. Lamanova T.A. (2018) Tinova ekonomika – vyznachennia, struktura, metody otsinky [Shadow economy – definition, structure, evaluation methods]. *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 3, pp. 22–26.
7. Mazur I.I. (2018) Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka. [De-shadowing of Ukraine's economy: theory and practice]. Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet».
8. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Economy of Ukraine]. Available at: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a-TendentsiiTinovoiEkonomiki> (accessed 15 May 2021).
9. Ministerstvo finansiv Ukrainy [Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/financing-of-budget-expenditures> (accessed 15 May 2021).
10. Pensiyni fond Ukrainy [Pension Fund of Ukraine]. Available at: <https://www.pfu.gov.ua/poslugi/splachuyu-yesv/platzhita-poryadok-yih-splati/narahunannya-ta-splata-yedynogo-vnesku/> (accessed 15 May 2021).
11. Romanovska Yu.A. (2020) Stiikist biudzhetu urboheosystemy v zabezpechnni yii sotsialno-ekonomichnoi bezpeky. [Sustainability of the budget of the urban geosystem in ensuring its socio-economic security]. *BIZNES INFORM*, no. 2, pp. 398–406.
12. Semenoh A.Yu., Bukhtiarova A.H. (2020) Vplyv platizhnykh finansovykh tekhnolohii na riven tinovoi ekonomiky krainy [The impact of payment financial technologies on the level of the country's shadow economy]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Ekonomika*, vol. 25, no. 4, pp. 103–110.
13. Sierova I.A. (2019) Tinova ekonomika: formuvannia matrytsi sposterezhen [Shadow economy: formation of a matrix of observations]. *PROBLEMY EKONOMIKY*, no. 2, pp. 177–184.
14. Tinova ekonomika v Ukraini. Rezultaty doslidzhennia 2019 roku [Shadow economy in Ukraine. The results of the 2019 study]. Available at: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=897> (accessed 03 May 2021).
15. U sichni-veresni 2020 roku riven tinovoi ekonomiky sklav 31% vid obsiahu ofitsiinoho VVP [In January-September 2020, the shadow economy accounted for 31% of official GDP]. Available at: <https://mind.ua/news/20225116-u-sichni-veresni-2020-roku-riven-tinovoyi-ekonomiki-sklav-31-vid-obsyagu-oficijnogo-vvp> (accessed 05 May 2021).
16. Uholkova O.Z., Udymovych M.M. (2020) Analiz osoblyvosti ta suchasnoho stanu tinovoi ekonomiky v Ukraini [Analysis of the features and current state of the shadow economy in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriya: Problemy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 4, no. 1. pp. 119–124.
17. Fomina M.V. (2019) Koruptsiino-tinovi vidnosyny: politekonomichnyi aspekt. [Corruption and shadow relations: political and economic aspect]. *Ekonomichnyi nobelivskiy visnyk*, no. 1, pp. 471–478.
18. Helmut Herwartz, Egle Tafenau & Friedrich Schneider (2015) One Share Fits All? *Regional Variations in the Extent of the Shadow Economy in Europe, Regional Studies*, pp. 45–210.
19. Schneider F. Tax Losses due to Shadow Economy Activities in OECD Countries in 2017: website. Available at: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2017/TaxLosses.Pdf>.

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к трактовке категории «теневая экономика», что вызывает разнообразие подходов к оценке влияния теневой экономики на социально-экономическое развитие Украины. Исследован индекс тенезации экономической сферы во взаимосвязи с индексом инфляции и уровнем дефицита государственного бюджета. Выделены факторы, которые привели к тенезации экономики и обусловили рост доли теневого сектора в экономике Украины. Определены основные составляющие теневой занятости населения. Доказано, что расходы государственного бюджета растут медленно, что свидетельствует о высоком уровне тенезации экономики в условиях значительного уровня инфляции. Обоснованы причины роста теневой экономики и определены основные мероприятия по уменьшению теневой занятости, проявлениями которой выступает деформация социальных и экономических институтов государства.

Ключевые слова: теневая экономическая деятельность, единый социальный взнос, уровень безработицы, проблема теневой занятости, безработица.

Summary. The article considers the approaches to the interpretation of the category "shadow economy", which causes a variety of approaches to assessing the impact of the shadow economy on the socio-economic development of Ukraine. The spread of the pandemic and the complication of economic conditions, formed as a result of the introduction of forced restrictive measures, have led to the growth of the shadow economy in Ukraine. The index of shadowing of the economic sphere in relation to the inflation index and the level of the state budget deficit has been studied. The factors that led to the shadowing of the economy and caused the growth of the share of the shadow sector in the economy of Ukraine are highlighted. The main components of shadow employment are identified. Business entities operating in the shadow sector have significantly more competitive advantages and much higher efficiency than legally operating businesses. As a result, such enterprises are an obstacle to the flow of funds to the budgets of all levels of the country, and as a consequence, have a negative impact on socio-economic development in general. In recent years, state budget expenditures have been growing too slowly, which indicates a high level of shadowing of the economy in conditions of high inflation and, consequently, negatively affects the socio-economic security of society. Budget expenditures are closely linked to public policy, which allows the state to curb the level of economic shadowing through measures to reform relevant areas. It is investigated that the State budget expenditures grow too slowly, which indicates a high level of shadowing of the economy in conditions of high inflation. The paper substantiates the reasons for the growth of the shadow economy and identifies the main measures to reduce shadow employment, the manifestations of which are the deformation of social and economic institutions of the state. The de-shadowing of the economy provides citizens with the right to social protection, in the form of social guarantees in case of unemployment, temporary incapacity for work, accidents or occupational diseases during official work, pensions, etc.

Keywords: shadow economic activity, single social contribution, unemployment rate, problem of shadow employment, unemployment.